

کارگاه عروض و قافیه

برای دانشجویان و دبیران

مولفان:

مسعود ستیزنارونی (مدرس زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرنگیان پردیس رسالت زاهدان)

فاطمه شهرکی (سرپرست و مدرس زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرنگیان پردیس رسالت زاهدان)

سرشناسه: ناروئی، مسعود، ۱۳۴۸-

عنوان و پدیدار: کارگاه عروض و قافیه / مولفان: مسعود ستیز ناروئی، فاطمه شهرکی.

مشخصات نشر: مشهد: طنین قلم، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۱۴۴ ص، جدول، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۱۷۳-۶۷-۵

یادداشت: فیبا.

موضوع: ۱- عروض فارسی.

موضوع: ۲- قافیه.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ک ۲ ن / ۳۵۵۸/۵ PIR

رده بندی دیوین: ۴۱ / ۸۶

شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۰۱۸۷



انتشارات طنین قلم

تلفن: ۰۹۱۵۱۰۹۴۶۹۵

آدرس الکترونیکی: taninghalam@yahoo.com

نام کتاب: کارگاه عروض و قافیه

مولفان: مسعود ستیز ناروئی، فاطمه شهرکی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۱

چاپ: دانشگاه فردوسی مشهد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۱۷۳-۶۷-۵

قیمت: ۴۵۰۰ تومان

۱۱	مقدمه
	بخش اول: قافیه
۱۶	تعاریف، فواید قافیه و ردیف
۱۷	قافیه
۱۸	فواید قافیه
۱۹	حروف قافیه
۱۹	الف - نظر معاصرین:
۲۱	ب - نظر قدماي ادب فارسی، درباره فن قافیه و حروف آن
۲۷	تمرین‌های کارگاهی مبحث حروف قافیه
۳۰	حرکات قافیه
۳۳	تمرینات کارگاهی مبحث حرکات قافیه
۳۶	عیوب قافیه

۳۶	الف- عیوب ملقبه:
۴۱	تمرینات کارگاهی مبحث عیوب قافیه
۴۳	چند مبحث دیگر در باب قافیه
۴۳	انواع قافیه بر اساس حروف آن
۴۴	حاجب «دریان قافیه»
۴۴	حدود قافیه
۴۷	تمرینات حدود قافیه
۴۸	تمرینات دوره هرسه مبحث قافیه

بخش دوم: عروض

۵۳	مبانی و مقدمات یادگیری عروض
۵۳	* شعر، وزن، حرف، هجا
۵۴	تعریف وزن:
۵۵	اجزای تشکیل دهنده وزن:
۵۵	انواع حروف: حروف بر دو گونه است:
۵۶	انواع هجا:
۵۸	ارائه نمونه برای تمرین خط عروضی و علامت گذاری
۵۸	الف- با خط عروضی
۵۹	ب- خط عروضی و علامت گذاری
۶۱	ج- نقطه هجایی کلمات غیر ساده ← (با حذف همزه/ بدون حذف همزه)
۶۲	چگونگی تعیین وزن
۶۲	۱- درست خواندن و درست نوشتن (خط عروضی):
۶۲	۲- تقطیع هجایی (قطعه قطعه کردن شعر به هجاها):
۶۴	ارائه نمونه کار عملی تقطیع هجایی
۶۹	۳- اختیارات شاعری
۷۱	ب- اختیارات وزنی:
۷۴	ارائه نمونه کار برای اختیارات زبانی و وزنی

۷۴	تغییر کمیت مصوت‌ها:
۷۵	الف - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه:
۷۹	ب (کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند:
۸۲	ب- ارائه‌ی نمونه‌ی کار برای اختیارات وزنی
۸۲	الف- بلند بودن هجای پایان مصراع:
۸۳	ب- آوردن «فاعلاتن» به جای «فَعْلَاتُنْ» در آغاز مصراع
۸۴	ج- ابدال
۸۸	د- قلب:
۸۹	تقطیع شعر با اختیارات شاعری:
۸۹	الف- استفاده از گوش:
۹۱	ب- مقایسه‌ی هجاهای دو مصراع یک شعر:
۹۳	دانشجویان محترم بیشتر تمرین نمایند:
۱۰۰	۴- تقطیع به ارکان (اجزا)
۱۰۲	مراحل تقطیع به ارکان
۱۰۳	ارائه نمونه‌های کار شده
۱۰۶	ارکان عروضی:
۱۰۶	الف) ارکانی که در آغاز، میان و پایان مصراع می‌توانند قرار بگیرند:
۱۰۷	ب) ارکان غیرپایانی:
۱۰۷	ج) ارکان پایانی:
۱۰۸	نامگذاری اوزان
۱۱۰	مثال‌های معروفترین اوزان شعر فارسی
۱۱۰	بحر رمل:
۱۱۲	بحر هزج:
۱۱۳	بحر رجز:
۱۱۴	بحر سریع:
۱۱۴	بحر منسرح:

- بحر مقتضب: ۱۱۵
- بحر متقارب: ۱۱۵
- بحر متدارک ۱۱۶
- بحر مضارع: ۱۱۶
- بحر مجتبى: ۱۱۷
- بحر خفیف: ۱۱۸
- بحر کامل: ۱۱۸
- بحر وافر: ۱۱۹
- بحر مدید: ۱۱۹
- تمرین جامع دوره ای ۱۱۹
- سالم و مؤاخفا: ۱۲۳
- معنی لغوی بعضی از زحافات فوق: ۱۲۵
- تمرین عملی مبحث بحر سالم و زحافات ۱۲۷
- ذوبحرین: ۱۳۱
- وزن دوری یا متناوب ۱۳۲
- وزن شعر نو ۱۳۵
- الف) از شفیعی کدکنی: در بحر هزج نیمایی ۱۳۵
- ب) لحظه دیدار: در بحر رمل، مجحوب نیمایی ۱۳۶
- ج) از شفیعی کدکنی، مضارع اخرب: ۱۳۶
- اوزان مثنوی ۱۳۷
- ۱- فعولن، فعولن، فعولن، فعل (= بحر متقارب مثنی محذوف) ۱۳۷
- ۲- مفاعیلن مفاعیلن فعولن (= بحر هزج مسدس محذوف) ۱۳۸
- ۳-۳- فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلن (= بحر رمل مسدس محذوف) ۱۳۸
- ۴-۴- مفتعلن، مفتعلن، مفتعل (= فاعلن)، (= بحر سریع مسدس مطوی مکشوف) ۱۳۹
- ۵-۵- فاعلاتن مفاعیلن فعولن (= بحر خفیف مسدس مخبون محذوف) ۱۳۹
- ۶- فاعلاتن، فاعلاتن، فعولن (= بحر رمل مسدس مخبون محذوف) ۱۳۹

۷-۷- مفعولُ فاعلین فعلین (= مستفعلُ فاعلاتُ فع لن)، (بحر هزج سدس اخرب مقبوض

محدوف) ۱۴۰

وزن رباعی ۱۴۰

• صورت ۱۲ گانه رباعی با ذکر مثال: ۱۴۱

منابع و مآخذ

www.ketab.ir



مقدمه

چو از بحر هنج خرم شود دل شود آسایش جان‌ها بحاصل

«رشید و طواط»

راستی چرا بعضی از دانشجویان با وجود تلاش زیاد، از درس عروض چندان بهره‌ای نبرده‌اند و آن را یکی از درس‌های دشوار، تلقی می‌نمایند. شاید، علل این موضوع را در چند مورد بتوان جستجو کرد:

الف) شیوه تدریس بعضی از مدرسان که باعث شده، مفهوم وزن در ذهن دانشجو، ثبات پیدا نکند و وقتش، تنها به حفظ کوتاه مدت چند اصطلاح ناآشنا، صرف شود.

ب) انبوه نامگذاری اسامی اوزان، زحافات و متفرعات آن، که ذهن آموزنده را آزار می‌دهد و کار آموزش را هم سخت می‌نماید.

ج) در آثار قلمی که در مبحث عروض پرداخته‌اند، راه درست و ساده و روشنی انتخاب نشده است که کاربردی نو بدان ببخشند، منظور از طرح عروض علمی آن‌ها، در مقابل عروض سنتی، زیاد روشن و توأمان با استدلال‌ها و معیارهای درستی نیست.

به نظر اشکالات ذیل بر عروض سستی وارد است که باید برای رفع آنها، راهکارهای درست و آسانی اتخاذ شود:

۱- بعد از پرداختن به حروف واحدهای بر ساخته‌ای به نام (سبب، وتد، فاصله) را نیز معتبر می‌شمارند و دسته بندی مشکلی را در مقابل خواننده گذاشته که در تشخیص وزن تغییری ایجاد نکرده و اهمیتی ندارد.

۲- در عروض سستی کلام را به ریزترین اندازه‌های ممکن تقسیم نموده که نیازی بدان نیست، زیرا آنچه انهمان تلفظ می‌کند مجموعه‌ایست از هجاهای معنی‌دار نه حروف. ما در وزن با هجا، بیشتر سر و کار داریم.

۳- عدم ارائه طبقه‌بندی درستی از اوزان و ارائه نکردن توجیهی بر این طبقه‌بندی.

با این همه، از حق نباید دور شد که عروض سستی نیز، اصول و قواعد درستی هم دارد که منطقی به نظر می‌رسد و در میان آن‌ها می‌توان نظم و ترتیب یافت و بر پایه همان نظم به آموزش پرداخت. از طرفی تمام قلم به دستان عروض نو علمی مدیون آثار قدمای این علم هستند و زحمات آن‌ها را نباید نادیده گرفت.

نتیجه این که اگر دانش عروض، روش شناخت و دسته‌بندی وزن‌ها و بررسی چگونگی موزون بودن اشعار است، پس بسیار سودمند و پیوند زبان شناسانه و سبک‌شناسانه‌ای برقرار کرده است؛ ولی اگر به حفظ کردن چند نام و اصطلاح ناخفیه و ناآشنای قراردادی خلاصه شود؛ پس علمی است بیهوده و مهمل. باید در عروض هدف از دسته‌بندی، چهارچوب‌مند کردن آگاهی‌ها باشد به گونه‌ای که بتوان به آسانی و با نظمی مشخص بدان‌ها برسیم و این پیوند دادن‌های گوناگون را با هم آسان‌تر نشان داده و وزن یک شعر و ساماندهی هجاهای آن را مشخص کند.

در نوشته حاضر، نگارندگان از یک طرف به عروض و قافیه سستی و قواعد تعیین اوزان و قوافی گذشته و از طرف دیگر به قوانین عروض و قافیه جدید علمی ارائه شده توسط اساتید طرفدار عروض علمی، نگاهی مقایسه‌ای و توأمان داشته و موارد مشابه قدیم و جدید را کنار هم گذاشته، تا قضاوت آن را بر عهده خوانندگان فرهیخته این علم بگذارد و از طرفی

دانشجویان جوان هم به درخت کهنسال عروض سستی آشنایی پیدا کنند و هم قواعد نهال شاداب عروض و قافیه علمی و جدید را که توسط اساتید معاصر طرح شده است، بشناسند.

✽ در مبحث قافیه: انسان در نثر و نوشته‌های عادی که می‌خواند، همیشه بیشتر متوجه انتقال و درک معانی است، نه عواملی که موجب آهنگین شدن سخن و کلام می‌شود مگر در نثرهای مسجع و آهنگین (شبه شعر) که این عوامل، خودنمایی می‌کند. شاعران به کمک هنر خود و به کار بردن کلمات آهنگین قافیه در ابیات خود، در زیبایی و موسیقی شعر شگفتی می‌آفرینند و شور و هیجانی خاص، در خواننده ایجاد می‌کنند.

در این فصل نگارندگان، به مفاهیمی مثل: قافیه در لغت، تعاریف قافیه، فواید قافیه، حروف و حرکات قافیه، عیوب قافیه، انواع قافیه و حدود قافیه در حله بضاعت اندک علمی خویش و آموخته‌های ناقص خود، پرداخته و در مقایسه نظرات قدمای فن قافیه و استاتید فرهیخته معاصر، از اهلیت لازم کمتر برخوردار بوده و بر ضعف و کوتاه‌دستی خویش واقفند، لذا پیشاپیش، التماس اغماض خطاها و اشتباهات خویش را که به یقین فراوان هم هست، از محضر اساتید توقع دارند و در پیشگاهشان به رسم ادب سر تسلیم فرود آرند.

گر خطا گفتیم اصلاحش تو کن مصباحی توای تو سلطان سخن

و من الله التوفیق

فروردین ۹۱